

NET HATA VE NOKSAN KALEMİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Ödemeler Dengesi İstatistiklerinin derleme sürecinde karşılaşılan kapsam, değerlendirme ve zamanlama farklılıklarının zaman içinde veri güncellemeleriyle istatistiklere yansıtılması ve Net Hata ve Noksan (NHN) kaleminin ilk kayıt değerine kıyasla düşmesi, birikimli tutarının zaman içinde sıfır değerine yakınsaması beklenmektedir. Türkiye Ödemeler Dengesi İstatistiklerinde söz konusu beklenti geçerliliğini korumakla beraber, son dönem ödemeler dengesi hareketleri incelendiğinde, Aralık 2021’de NHN’nin 10,2 milyar dolar gibi tarihi yüksek düzeyde çıkış yönlü aylık bakiye verdiği, izleyen sekiz ayda ise 28,3 milyar dolara çıkarak cari işlemler açığının yüzde 70’inden fazlasını finanse eder bir büyüklüğe ulaştığı görülmektedir. Dikkat çeken bir diğer gelişme de, NHN kaleminin birikimli seviyesinin 80 milyar dolarlık bir sermaye girişinin kayıtlara yansıtamamış olduğuna işaret etmesidir. Türk lirasının hızla değer kaybettiği ve yabancı para mevduatlarının güvencesi konusunda tasarruf sahiplerinin tedirginliğinin arttığı bir dönemde NHN kaleminde gözlenen sıra dışı büyüklükteki değişimler, (Rusya ya da göçmenler kaynaklı gibi) kayıt dışı döviz işlemlerinin arttığına yönelik algıları güçlendirmekte ve kamuoyunda tartışma yaratmaktadır. Söz konusu tartışmadan hareketle bu notta, NHN tanımına yer verilmekte ve NHN hesabına etki edecek yerleşiklerin yabancı para hareketlerine dair örnek işlemler güncel verilerle analiz edilmektedir.

Net Hata ve Noksan kalemi, ödemeler dengesi bilançosunda muhasebe eşitliğini sağlayan bir denklik kalemidir. Yerleşiklik ilkesine dayanan Ödemeler Dengesi İstatistiklerinin diğer temel derleme prensibini “çift kayıt muhasebe” sistemi oluşturmakta, her işlem “borç” ve “alacak” olmak üzere birbirine eşit iki kayıtlı tutulmaktadır. Söz konusu

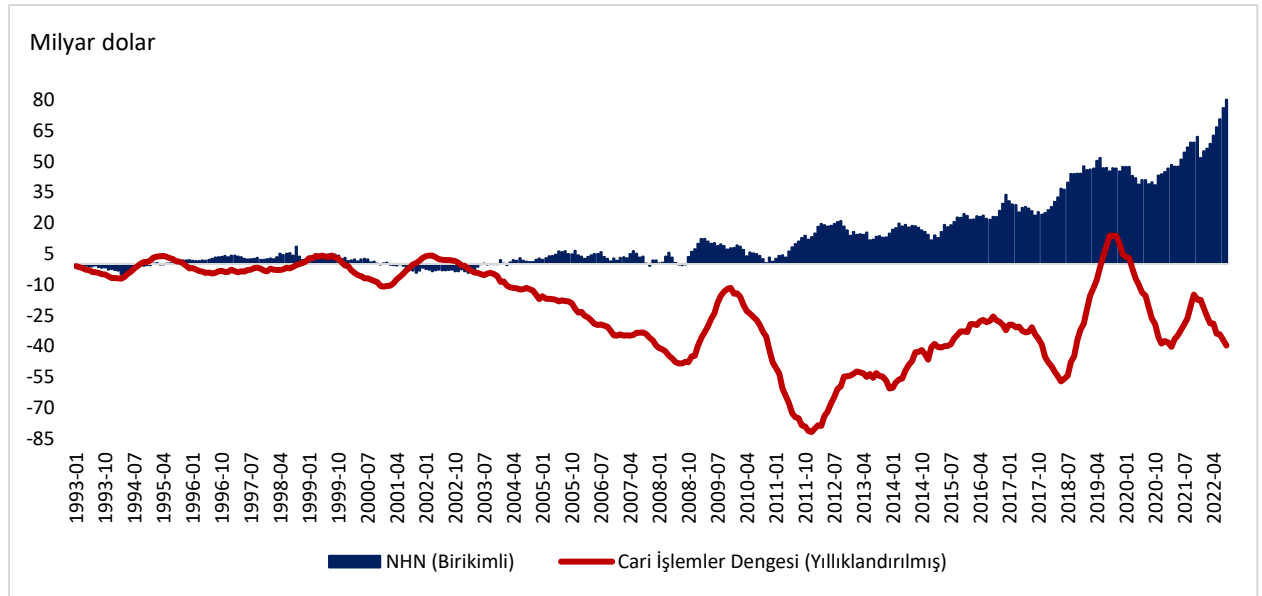
¹ <https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1423/Gulbin+Sahinbeyoglu>

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazarına aittir. TEPAV’ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

çift taraflı kayıtların piyasa değeri üzerinden ve mülkiyet değişiminin gerçekleştiği dönemde eş anlı olarak yapılması durumunda, “Cari İşlemler Hesabı” ve “Sermaye Hesabı”nın toplamı “Finans Hesabı” kalemine eşit olmaktadır. Ancak, Ödemeler Dengesi İstatistiklerinin bankalar, Türkiye İstatistik Kurumu ve Merkez Bankası veri tabanları başta olmak çok farklı kaynaklardan derlenmesi, turizm gibi bazı kalemler için kişilere veya kurumlara anketler uygulanması ölçme, değerlendirme ve zamanlama farklılıklarına yol açmaktadır. Söz konusu farklılıklar nedeniyle ödemeler dengesinin dayandığı teorik eşitlik sağlanamamakta ve oluşan farklar kalıntı şeklinde NHN’yi oluşturmaktadır. Ödemeler Dengesi İstatistiklerini derleyen ve yayınlayan tüm ülkelerin istatistiklerinde NHN kalemi bulunmakta ve bu kalem Finans Hesabından, Cari İşlemler Hesabı ve Sermaye Hesabının çıkarılmasıyla elde edilmektedir.²

30 yılı kapsayan tarihsel veriler, NHN kaleminin birikimli seviyesinin 80 milyar dolara ulaştığını göstermekte, bu boyutta bir sermaye girişinin kayıtlara yansıtılamamış olduğuna işaret etmektedir. Derleme sürecinde karşılaşılan kapsam, değerlendirme ve zamanlama farklılıklarının zaman içinde veri güncellemeleriyle istatistiklere yansıtılması ve NHN değerinin düşmesi beklenmektedir. Diğer bir ifadeyle, verinin derlendiği dönemde fiilen gerçekleşmiş ancak, henüz kayıtlara yansımamış kaynak girişi (çıkışı), izleyen aylarda belirlenerek ilgili kalemde değişiklik yapıldığında, söz konusu güncelleme değeri kadar NHN kalemine de negatif (pozitif) değerli yansıması olacaktır.³ Bu uygulama nedeniyle NHN kaleminin birikimli tutarının zaman içinde sıfır değerine yakınsaması gerekmektedir. Merkez Bankası tarafından derlenerek resmi istatistik olarak yayınlanan Ödemeler Dengesi İstatistiklerine kurumun internet sayfasından ulaşılabilen ve aylık frekanstaki veriler Ocak 1992’den itibaren analiz edilebilmektedir. Bu tarihten başlayarak NHN’nin birikimli düzeyi hesaplandığında, NHN’nin 2011 yılından itibaren artış eğiliminde olduğu, 2022 yılında artışların hızlandığı ve Ağustos 2022 itibarıyla 80 milyar dolarlık tarihi zirve değerine ulaştığı görülmektedir (Grafik 1).

Grafik 1. NHN (Ocak 1993 – Ağustos 2022)

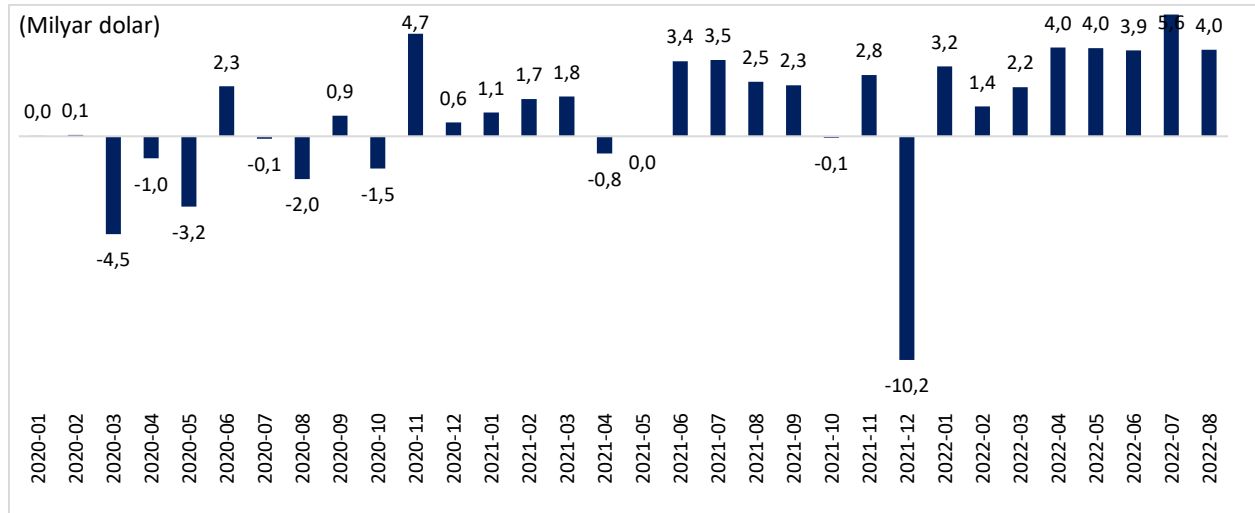
Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri

² TCMB (2016), TCMB (2017)

³ TCMB (2014a), TCMB (2015b)

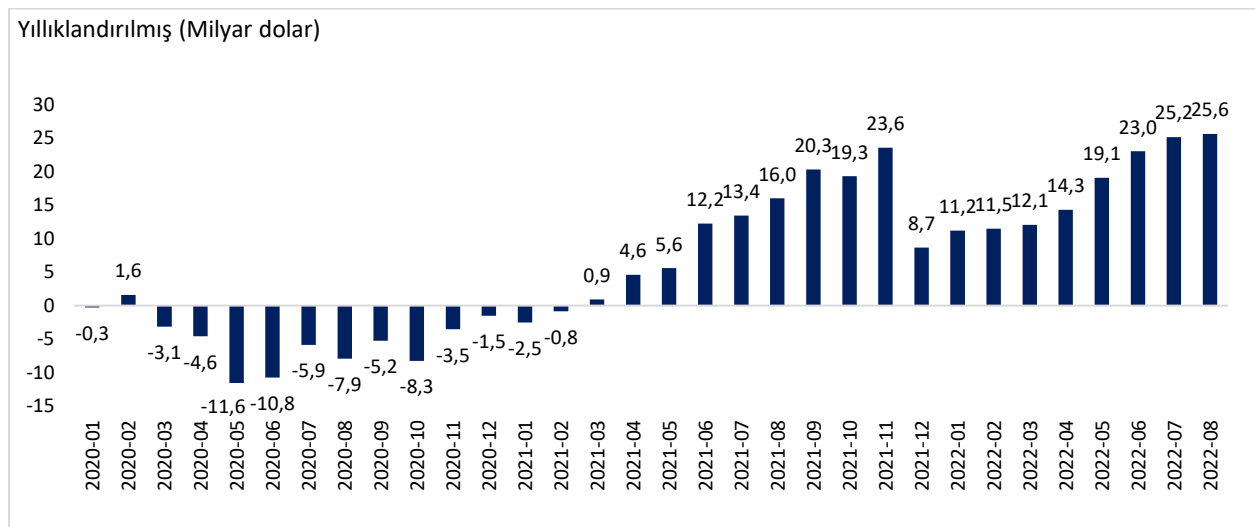
Türkiye Ödemeler Dengesi İstatistiklerinde NHN kalemi son yıllarda yüksek ve sürekli giriş yönlü bakiye vermekte, Aralık 2021’de de tarihi düzeyde bir sermaye çıkışı ima etmektedir. Türkiye Ödemeler Dengesi İstatistiklerinde yukarıda bahsi geçen veri güncellemeleri zaman içinde yapılmaktadır. Ancak, NHN kaleminin özellikle 2021 Haziran ayından itibaren daha önce gözlenmemiş düzeyde yüksek pozitif değerler alması, Aralık 2021’de ise 10,2 milyar dolar gibi tarihi yüksek düzeyde çıkış yönlü aylık bakiye vermesi dikkat çekmiş; aynı dönemde Türk lirasının hızla değer kaybetmesi ve yabancı para mevduatlarının güvencesi konusunda tasarruf sahiplerinin tedirginliği de dikkate alındığında, kamuoyunda kayıt dışı döviz işlemlerinin arttığına yönelik tartışma konusu yaratmıştır (Grafik 2 ve Grafik 3).

Grafik 2. NHN - Aylık (Ocak 2020 - Ağustos 2022)

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri

Grafik 3. NHN - Yıllıklandırılmış (Ocak 2020 - Ağustos 2022)

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri

NHN'ye yol açtığı belirtilen işlemlerden, bankalar hariç yurt içi yerleşiklerin yabancı para hareketleri son dönem gelişmelerini açıklamada ön plana çıkmaktadır. Merkez Bankası yayınlarında NHN'ye yol açtığı belirtilen temel işlemler; (i) dış ticarete ilişkin mal hareketlerinin gümrük kayıtlarından elde edilirken ödemelerin banka kayıtlarından alınması, (ii) turizm gelir ve giderleri ile bavul ihracatı verilerinin anket çalışmaları sonucunda hesaplanması ve anketlerin hata payı, (iii) navlun ve sigorta kayıtlarının yerleşik olduğu ülke yerine taşıma araçlarının bayrağına göre kaydedilmesi ve (iv) bankacılık kesimi dışındaki yerleşik kişilerin yurt dışı bankalardaki mevduatlarının kapsamı eksik olan BIS verilerinden derlenmesi şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca, Ödemeler Dengesi İstatistiklerinin uluslararası uygulamalara göre oldukça kısa bir gecikme (yaklaşık altı hafta) ile yayımlanmakta olduğu, bu nedenle yayım tarihinde mevcut olmayan verilerin yerine geçici nitelikteki verilerin kullanıldığı da not edilmektedir.⁴ Ancak, NHN'nin ulaştığı düzey, bahsi geçen eksik raporlama, zamanlama farkı ya da kapsam kısıtı gibi etkenlerle açıklanamayacak boyutta olup, kayıt dışı yabancı para hareketlerinin varlığını düşündürmektedir. Bu nedenle, bu notta benzer işlemlerin Ödemeler Dengesi İstatistiklerindeki yansımalarına odaklanılmaktadır.

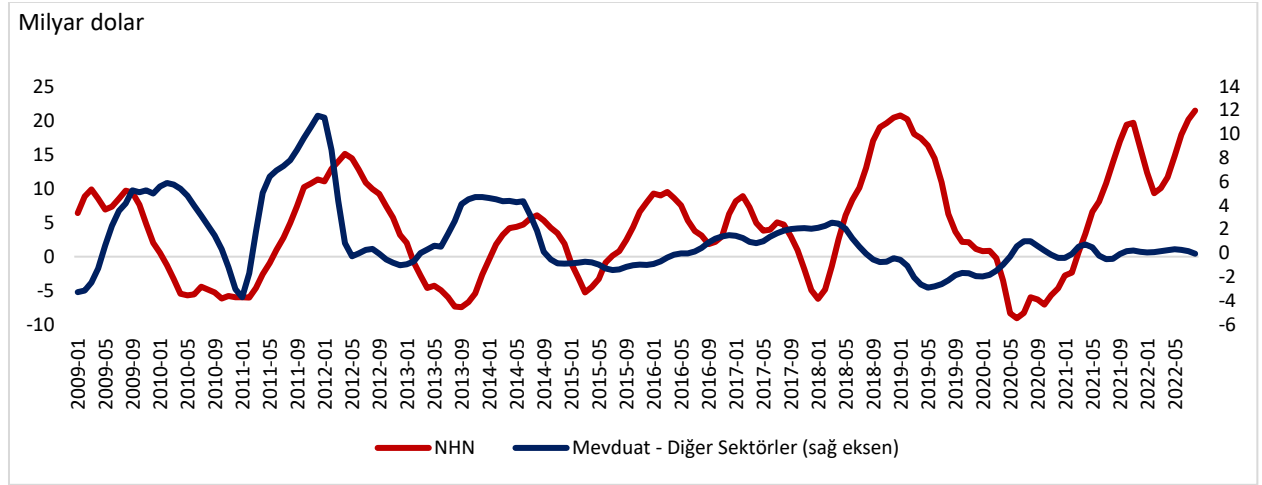
Bankalar hariç yurt içi yerleşiklerin yurt dışındaki mevduatlarını Türk bankacılık sistemine aktarması, ödemeler dengesinde zamanlama ve kapsam yönünden NHN'ye yol açabilen bir kalemdir. Türkiye'de yerleşik kişilerin (bankalar hariç) yurt dışı bankalardaki mevduatları için veri kaynağı bulunmamakta, Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) tarafından gecikmeli olarak yayımlanmakta olan "Yerel Bankacılık İstatistikleri" kullanılmaktadır. İlgili istatistikler zamanlı olmamasının yanı sıra, kapsam açısından da eksik olup BIS'e raporlama yapan 48 ülke dışındaki ülkeler kapsamamaktadır.⁵ Ayrıca, yerleşiklik ilkesi gereğince Türkiye'de yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin yurt dışındaki iştiraklerine ait mevduatlar da içerilmemektedir. Dolayısıyla, ilgili işlemlere ait tutarlar, verilerin zamanlama ve eksik kapsamı boyutuyla NHN kaleminde yer almaktadır.⁶

Finansal piyasaların dalgalı ve döviz likiditesinin sınırlı olduğu dönemlerde, yurt içi yerleşiklerin yurt dışı varlıklarını azaltarak söz konusu dönemdeki döviz ihtiyaçlarını karşıladıkları bilinmektedir ancak, son döneme ilişkin veriler böyle bir hareketi desteklememektedir. Bu genel kanıdan hareketle, yurt içi yerleşiklerin yurt dışındaki mevduatları ve NHN verileri beraber incelendiğinde, iki değişkenin 2015 yılına kadar benzer eğilimler izlediği gözlenmekte, bu paralellik veri kısıtları nedeniyle ödemeler dengesi istatistiklerine tam yansıtamayan benzer nitelikli işlemler olduğunu düşündürmektedir. Ancak, söz konusu paralel seyir sonrasında kaybolmakta; NHN yüksek ve çoğunlukla giriş yönlü bakiye (+ işaretli) verirken yurt dışı mevduat kalemi oldukça sınırlı değişimler göstermektedir. Yurt içi yerleşiklerin yurt dışındaki mevduatlarının seyrinde ihracat bedellerinin yurda getirilme zorunluluğu gibi uygulamaların önemli olduğu, bu nedenle son yıllarda yurt dışı mevduatların azalmış olabileceği değerlendirilmektedir (Grafik 4).

⁴ TCMB (2016)

⁵ Raporlama yapan ülkelerin listesi için bakınız: https://www.bis.org/statistics/rep_countries.htm

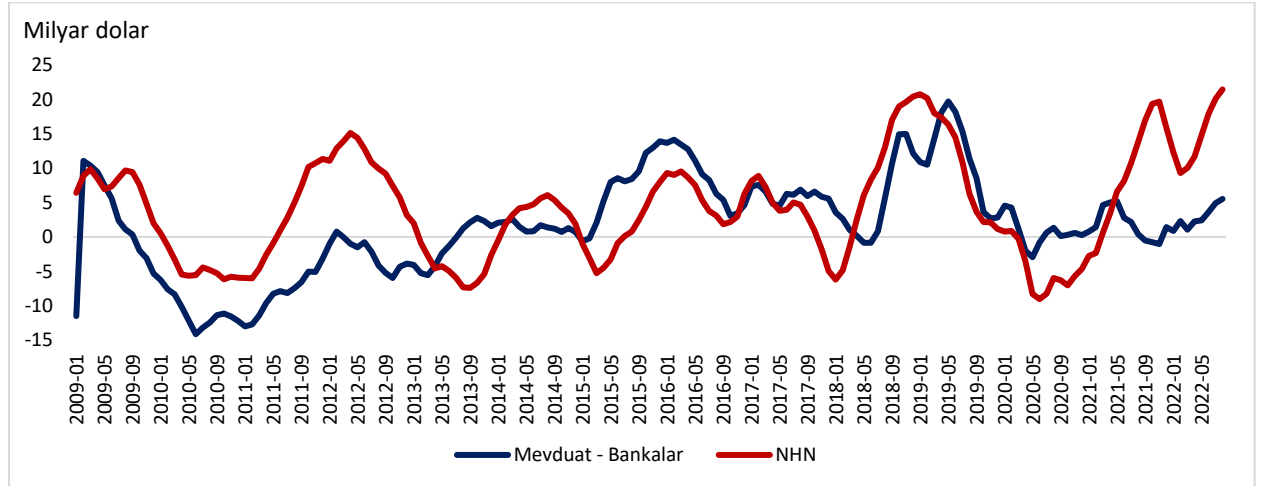
⁶ TCMB (2012a), TCMB (2012b), TCMB (2013), TCMB (2015a)

Grafik 4. Yurt içi yerleşik kişilerin yurt dışındaki mevduatları ve NHN (Ocak 2009 - Ağustos 2022)*

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri

* Veriler yıllıklandırılmış ve 3 aylık hareketli ortalama değerlerdir. Grafikte artı değerler, yurt dışı mevduat azalışına ve giriş yönlü NHN'ye, eksi değerler ise yurtdışı mevduat artışı ile çıkış yönlü NHN'ye işaret etmektedir.

Yurt içi yerleşiklerin kayıt dışı, bir başka ifadeyle yastık altı yabancı para varlıklarını finansal sisteme aktarması da NHN yaratan bir işlemdir. Ödemeler dengesi istatistiklerinde ilgili işlem bankalar mevduat kalemini artıracak, ancak işlemin karşılık kalemi bulunmadığından işlem miktarı kadar giriş yönlü NHN yaratacaktır. Ayrıca, ters işlem olarak yerleşiklerin yabancı para varlıklarını doğrudan bankalardan çekmesi gibi işlemlerle finansal sistemin dışına çıkarması da çıkış yönlü NHN'ye yol açacaktır. NHN ile bankaların mevduat kalemi beraber değerlendirildiğinde, iki değişkenin paralel seyri dikkat çekmektedir (Grafik 5).

Grafik 5. Bankaların yurt dışındaki mevduatları ve NHN (Ocak 2009 - Ağustos 2022)*, **

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri

* Veriler yıllıklandırılmış ve 3 aylık hareketli ortalama değerlerdir. Grafikte artı değerler, yurt dışı mevduat artışına ve giriş yönlü NHN'ye, eksi değerler ise yurt dışı mevduat azalışı ile çıkış yönlü NHN'ye işaret etmektedir.

** TCMB haricindeki bankaların yurt dışı muhabirleri ve yurt dışı şubeleri nezdindeki döviz ve Türk lirası hesaplarındaki değişimleri göstermektedir. Döviz hesaplarındaki değişim, gerek yurt dışında yerleşik gerek yurt içinde yerleşik kişilerle döviz üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin tümünü yansıtmaktadır.

NHN ve bankaların mevduat kalemindeki değişimler, 2021 yılı sonunda yerleşiklerin döviz varlıklarını sistemden çektiğine ve izleyen aylarda harcamaların bu varlıklar ile karşılandığına dair söylemi desteklemekle birlikte, girişlerin daha da yüksek olabileceğini ima etmektedir. NHN, Aralık 2021’de 10,2 milyar dolarlık tarihi yüksek tutarda aylık çıkış yönlü bakiye vermiş, takip eden aylarda ise toplamı çok daha büyük miktarda giriş yönlü olmuştur. Dolayısıyla, 2021 yıl sonunda yurt içi yerleşiklerin sistemden çıkardığının ötesinde bir yabancı para varlık girişinden bahsedilebilmektedir. Diğer taraftan, bankalar mevduat kaleminin 2021 yılı sonlarında daralma eğiliminde olması ve sonrasında artışa geçmesi, son aylarda hızlanan artışların da NHN’nin yüksek tutarlı giriş yönlü bakiyesi ile eşanlı gerçekleşmesi kayıt dışı işlemlerin yoğunlaştığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak, gerek NHN’nin gerekse bankaların yurt dışı mevduat hesabının çok farklı işleminden etkilendiği dikkate alındığında, ilgili çıkarımın farklı kaynaklarla da teyit edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

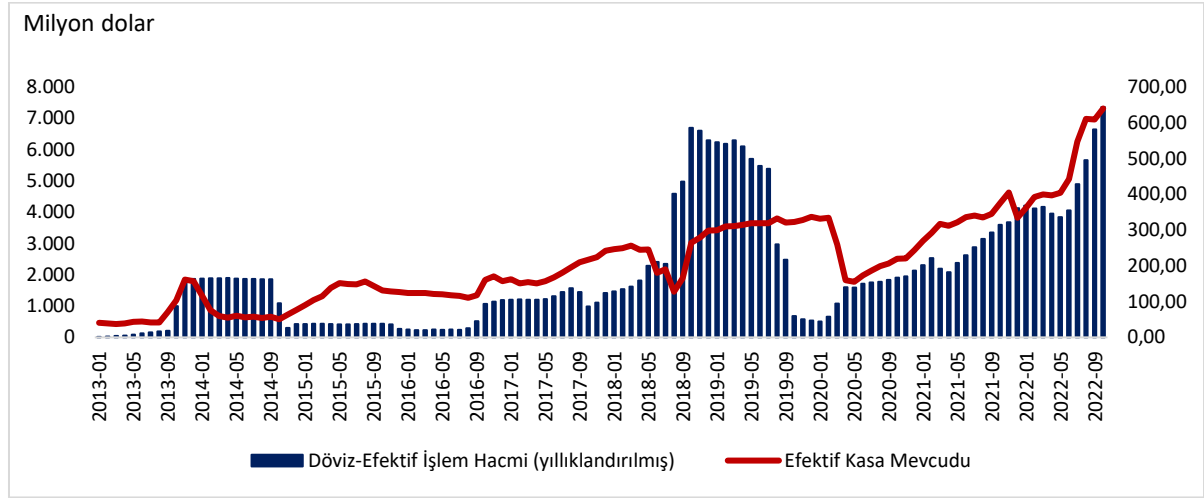
Efektif hareketlerine dair kamuoyuna açık kısıtlı veriler, 2022 yılı genelinde işlemlerin önemli oranda arttığını göstermektedir. Efektif hareketleri kayıt dışı döviz işlemlerine dair önemli bir referans olmakla birlikte, piyasadaki işlemleri takip edebileceğimiz detaylı ve kapsamlı bir veri seti bulunmamaktadır.⁷ Bu konudaki kamuoyuna açık veri kaynakları, bilğimiz dahilinde, bankaların Merkez Bankası ile yaptığı “döviz ve efektif piyasası işlemleri” ile Merkez Bankası “efektif kasa mevcudu”dur.⁸ Döviz ve efektif piyasası işlemleri verisinin çift taraflı işlemleri (döviz-efektif ve efektif-döviz) kapsamı ve işlemin yönüne dair ayırım olmaması analizini güçleştirmektedir. Benzer şekilde, Merkez Bankası efektif kasa değerini de farklı kaynaklı işlemler etkileyebilmektedir. İlgili verilerin seyrine bakıldığında, Ağustos 2018 ve Aralık 2021 gibi finansal piyasalarda hareketliliğin arttığı dönemlerde döviz-efektif işlem hacminin ani olarak yükseldiği, efektif kasa değerinin ise düştüğü gözlenmektedir. Diğer taraftan, özellikle son aylarda her iki verinin yukarı yönlü hareket etmesi ve yüksek değerler alması, Merkez Bankasının bu dönemde bankalar ve yetkili müesseseler (döviz büfeleri) aracılığı ile efektif alımlarına ağırlık vermiş olduğunu, piyasanın hareketli olduğunu göstermektedir (Grafik 6).

⁷ TCMB (2011).

⁸ Döviz ve efektif piyasası işlemlerine, TCMB’nin EVDS sayfası, Piyasa Verileri / Döviz ve Efektif Piyasası İşlemleri sekmesinden ulaşılabilir.

(https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/DataGroupLink/2/bie_pydovef/tr). Merkez Bankası efektif kasa mevcudu verisi ise, yine EVDS sayfasında, TCMB Bilanço Verileri / Merkez Bankası Haftalık Vaziyeti tablosundaki “Yabancı Para Banknotlar” serisidir ve

https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/DataGroupLink/5/bie_mbblnch/tr adresinden ulaşılabilir.

Grafik 6. Bankaların Merkez Bankası ile yaptığı döviz-efektif işlem hacmi ve Merkez Bankası efektif kasa mevcudu (Ocak 2013 - Ekim 2022)

Kaynak: TCMB

Sonuç olarak, son dönem NHN'nin seyri, bankaların mevduat kalemindeki değişimler ve artan efektif işlem hacimleri beraber değerlendirildiğinde, Türk lirasının hızla değer kaybettiği 2021 yıl sonundan itibaren yurt içi yerleşiklerin kayıt dışı döviz hareketlerinin önemli rol oynayabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla, kamuoyunda tartışılan ve başta Rusya ya da göçmenler kaynaklı olduğu düşünülen yurt dışı yerleşiklerin kayıt dışı işlemleri incelenmeye değer bulunmakla birlikte, yurt içi yerleşiklerin yabancı para varlıklarındaki kayıt dışılığın öncelikle araştırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Kaynakça:

- TCMB (2011). Ödemeler Dengesi Raporu, 2011-II. "Kutu 3. Yurt İçi Yerleşiklerce Net Efektif Karşılığı Açılan Mevduatlar Kapsamında Net Hata ve Noksan Kaleminin Analizi" (Erişim için bakınız: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/1c4c8806-d73d-4ace-bc2c-6a90438ba665/ODRapor_20112.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-1c4c8806-d73d-4ace-bc2c-6a90438ba665-m5IZQT)
- TCMB (2012a). Ödemeler Dengesi Raporu, 2012-I. "Kutu 2. Türkiye'de Yerleşik Kişilerin Yurt Dışındaki Mevduatları ve Net Hata Noksan" (Erişim için bakınız: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/7c9e1b12-c089-4ecc-9fdb-97162f9b7d57/ODRapor_20121.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-7c9e1b12-c089-4ecc-9fdb-97162f9b7d57-m5IZBlk)
- TCMB (2012b). Ödemeler Dengesi Raporu, 2012-III. "Kutu 2. Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat (KMDTH) ve Süper Döviz Hesabı (SDH) Hareketleri ile Net Hata ve Noksan" (Erişim için bakınız: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2b91daec-eb87-4a0e-8bb5-6c2c9ebf1a99/ODRapor_20123.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2b91daec-eb87-4a0e-8bb5-6c2c9ebf1a99-m5IZx9H)
- TCMB (2013). Ödemeler Dengesi Raporu, 2013-I. "Kutu 3. Net Hata ve Noksan Kalemindeki Çıkış Yönlü Hareket" (Erişim için bakınız: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e845d716-154e-474f-b33a-f71fb133a75a/ODRapor_20131.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-e845d716-154e-474f-b33a-f71fb133a75a-m5IZI7v)
- TCMB (2014a). Ödemeler Dengesi Raporu, 2014-I. "Kutu 3. Net Hata ve Noksan Kalemindeki Güncellemeler"(Erişim için bakınız: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/71b82b59-905e-474b-9a90-cfad62257754/ODRapor_20141.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-71b82b59-905e-474b-9a90-cfad62257754-m5IYY8h)
- TCMB (2014b). Ödemeler Dengesi Raporu, 2014-III. "Kutu 3. Net Hata Noksan Kalemi ve Seçilmiş Ülkeler Bazında Karşılaştırması" (Erişim için bakınız: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0b5e27fe-e160-476f-b3a4-9a5f2a837f4d/ODRapor_20143.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-0b5e27fe-e160-476f-b3a4-9a5f2a837f4d-m5IYJ6z)
- TCMB (2015a). Ödemeler Dengesi Raporu, 2015-III. "Kutu 4. Net Hata ve Noksan: 2008 Yılı ve Sonrası" Erişim için bakınız: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/1b2b795e-0ca4-41cd-82f6-b379f3b6638b/ODRapor_20153.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-1b2b795e-0ca4-41cd-82f6-b379f3b6638b-m5IXTuJ)
- TCMB (2015b). Ödemeler Dengesi Raporu, 2015-IV. "Kutu 1. Ödemeler Dengesi İstatistiklerinde Yapılan Yıl Sonu Güncellemeleri" (Erişim için bakınız: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/3daf0cc6-0007-42cd-b701-ce23c1450fcb/ODRapor_20154.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-3daf0cc6-0007-42cd-b701-ce23c1450fcb-m5IXRpM)
- TCMB (2016). Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu, 2016-IV. "Kutu 1. Net Hata Noksan" (Erişim için bakınız: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/3941a65e-d6f1-473a-b5a9-78a520a79580/ODRapor_20164.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-3941a65e-d6f1-473a-b5a9-78a520a79580-m5IXFs4)
- TCMB (2017). Net Hata ve Noksan Üzerine Bir Değerlendirme, Merkezin Güncesi 10/05/2017. (Erişim için bakınız: <https://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main%20menu/analizler/net-hata-noksan-uzerine-bir-degerlendirme>)